

1. ચહેરો

તોલ્સ્ટોય

જન્મ : ૯-૯-૧૮૨૮ મૃત્યુ : ૨૦-૯-૧૮૧૦

લિયો તોલ્સતોય એ રશિયાના નાગરિક હતા. તેઓ લેખક, તત્વચિંતક અને સામાજિક કાર્યકર્તા હતા. ખ્રિસ્તી અરાજકતાવાદની તેમના પર ખૂબ જ મોટી અસર થઈ હતી. જેથી તેમણે ગાંધીજી, માર્ટીન લ્યુથર કિંગ, નેલ્સન મંડેલાની જેવાં અહિંસક આંદોલનો કરેલા. તેમણે લખેલ પુસ્તકો 'War and Peace', 'Anna Karenina', 'The Death of Ivan Ilyich', 'The Kreutzer Sonata' વગેરે ખૂબ જ પ્રખ્યાત થયેલ છે.

નાનપણમાં તમે જે વાર્તાઓ દાદા-દાદી પાસે સાંભળતાં તે મોટેભાગે લોકવાર્તાઓ હતી. હવે તમે વાંચો છો, ભણો છો તેમાંની મોટાભાગની ટૂંકીવાર્તાઓ હોય છે.

શું તફાવત અથવા ફેર છે આ બે વચ્ચે ? લોકવાર્તાનાં કોઈ એક લેખક કે લેખિકા ન હતાં. ટૂંકીવાર્તા કોઈ લેખક કે લેખિકાએ ચાહીને, સમજી-વિચારીને, એને કલાત્મક બનાવવાના ઈરાદા સાથે લખી છે.

એ લોકો પણ કોઈ અસરકારક, બોધદાયક, રહસ્યમય, રસ પડે તેવો જીવનપ્રસંગ પસંદ કરે છે. પણ તેમની કહેવાની રજૂઆત અથવા કહેવાની રીત કલાત્મક હોય છે.

ટૂંકીવાર્તા એ કલાપ્રકાર અંગ્રેજી સાહિત્યમાંથી આપણે અપનાવ્યો. એમાં કલાત્મકતા લાવવા માટે માનવતાનો, સમભાવનો, હાસ્ય કે કરુણનો, ઉત્સાહ કે વીરતાનો ભાવ ખાસ કાળજીથી ચોટદાર રીતે રજૂ કરવામાં આવે. ખાસ શબ્દપ્રયોગો, અલંકારો, દૃષ્ટાંતો, સંવાદો, વર્ણનો સમજૂતીથી એને શણગારવામાં આવે. માનવજીવનના સંબંધો, તેની આશા-આકાંક્ષા, તેની સમસ્યાઓ-સિદ્ધિઓ, સ્વભાવ-લાગણીઓનું ઝીણવટથી અવલોકન કરી તેને સચોટ રીતે રજૂ કરવામાં આવે. વાર્તાના આરંભમાં પહેલા પેરેગ્રાફમાં ભીત ઉપર બંદૂક લટકતી બતાવી હોય તો એ અંત સુધીમાં ફૂટે - ને એનું રહસ્ય જાણી વાચક 'વાહ !' કહી બેસે તેવી તેની કલાત્મકતા હોય છે.

ગુજરાતીમાં ટૂંકીવાર્તાને ધૂમકેતુ, પન્નાલાલ પટેલ, જયંત ખત્રી, માય ડિયર જયૂએ નવી ઊંચાઈ આપી.

‘ચહેરો’ વાર્તામાં મા-દીકરાના સંબંધને કલાત્મક રીતે રજૂ કરવામાં આવ્યો છે. ઘવાયેલા સૈનિકનો પ્લાસ્ટિક સર્જરીને કારણે આખો ચહેરો બદલાઈ ગયો હતો, બિહામણો થઈ ગયો હતો. તેને કોઈ ઓળખી શકે એમ નહોતું. યુદ્ધના મેદાન પરથી તે પોતાનાં કુટુંબીજનોને મળવા ગયો ત્યાં પણ તેને મા-બાપ અને થનારી પત્ની સુદ્ધાં ઓળખી શક્યાં નહીં. તે ભારે આઘાત સાથે પાછો ફર્યો. થોડા દિવસ પછી તેની માનો પત્ર આવ્યો. તેમાં લખ્યું હતું કે માના મને તો દીકરાને ઓળખી જ કાઢ્યો હતો તેથી તેનો કોટ ચૂમ્યો, ઊંઘ ન આવી. તેનો થેલો ધોઈ રાખ્યો. મીઠી રોટલી બનાવીને જમાડ્યો પણ બુદ્ધિ તર્ક-વિતર્ક કરતી રહી. મા દીકરાને ન ઓળખે એવું બને ? નાક, કાન, હોઠ, જગતમાં બીજું કોઈ ઓળખી શકે કે નહીં પણ માતો દીકરાને મનની આંખોથી ઓળખી જ કાઢે. ‘મનોમન સાક્ષી’તે આનુંનામ. દીકરો માના સમગ્ર અસ્તિત્વનો એક અંશ હોય છે. તેને મા ન ઓળખે ? ‘મા તે મા’નું આ વાર્તા એક ઉત્તમ ઉદાહરણ છે.

નવયુવાન સૈનિકને ઘા રુઝાયા પછી પ્લાસ્ટિક સર્જરી દ્વારા કૃત્રિમ નાક, કાન અને હોઠ લગાવવામાં આવ્યાં. પાટો ખોલ્યા પછી નર્સે એની સામે એની સૂરત દેખાડવા આયનો ધર્યો. એ પોતે તો સૈનિકની શિકલ જોતાં જ રોઈ પડી. સૈનિકે પોતાનો ચહેરો જોઈ ચૂપચાપ આયનો પાછો આપી દીધો.

સાજા-નરવા થઈ નવજવાને જનરલને વિનંતી કરી કે પોતાને લશ્કરમાં પાછો દાખલ કરવામાં આવે. ‘પણ તમને લશ્કરી સેવા માટે અયોગ્ય ઠેરવવામાં આવ્યા છે’, જનરલે કહ્યું.

‘ચહેરો ખરાબ થઈ ગયો તેથી શું ? મારી તાકાતમાં કાંઈ ફેર નથી પડ્યો. કોઈ પણ રીતે હું ફરી ભરતી થવા ઈચ્છું છું.’

નવયુવકનો આગ્રહ ને વીરતા જોઈ જનરલે સંમતિ આપી. રેજિમેન્ટમાં જોડાયા પહેલાં એને થોડા દિવસની રજા અપાઈ.

સૈનિક પોતાને ગામ પહોંચ્યો ત્યારે સંધ્યાકાળ થઈ ચૂક્યો હતો. ઘર નજીક આવતું ગયું તેમ તેમ આનંદને બદલે ઉદાસીનતા એને વધુ ને વધુ ઘેરી રહી હતી.

બહારથી એણે ઘરમાં ડોકિયું કર્યું. દીવાના અજવાળામાં મા પીરસી રહી હતી. પહેલાં કરતાં એ વધારે વૃદ્ધ દેખાતી હતી. એણે બારણું ખટખટાવ્યું. ‘કોણ ?’ અંદરથી અવાજ આવ્યો.

‘હું લેફ્ટેનન્ટ છું. યુદ્ધના મેદાનમાંથી આવ્યો છું.’

‘ખરેખર ? આવ બેટા, આવ !’

‘હું તમારા પુત્રનો મિત્ર છું. એણે તમને મળી આવવાનું મને કહ્યું હતું.’ પોતાને જરા સંભાળી લઈ તે બહુ ધીરા અવાજે બોલ્યો.

‘બેટા, આ તારું જ ઘર માનજે. મારો ટોની મજામાં છે ને ?’ સૈનિક એક સ્ટૂલ પર બેઠો, જેના પર બાળપણમાં એ હમેશાં બેસતો હતો. અને પછી તો ટોની શું ખાય છે, શું પીએ છે, તબિયત કેમ છે, વધારે મુશ્કેલી તો નથી પડતી ને, આવા અનેક પ્રશ્નો માએ અત્યંત ઉત્સુકતાથી પૂછ્યા. સૈનિક ટોનીની કહાની સંભળાવતો રહ્યો. એની વીરતાની વાતો સાંભળીને તો માનો હરખ માતો ન હતો.

થોડી વાર પછી એના પિતા ઘરે આવ્યા. એમણે નવયુવક સાથે હાથ મિલાવ્યા પણ કંઈ બોલ્યા નહિ. યુવકને આઘાત લાગ્યો. એ ધ્રૂસકે ધ્રૂસકે રડી પડ્યો, મનમાં બોલ્યો કે તમે પણ મને ના ઓળખ્યો ?

તેઓ બધા સાથે જ ભોજન કરવા બેઠા. મા સૈનિકના હાથ તરફ વારંવાર જોયા કરતી હતી. જાણે આ યુવક પણ એના ટોનીની જેમ જ ચમચો પકડતો હતો અને ખાતો હતો.

માએ પાથરી આપેલી પથારીમાં એ ઊંઘે મોંએ સૂઈ ગયો. પણ નીંદર એનાથી રિસાણી હતી. ‘શું મા પોતાના સંતાનને પણ ઓળખી ન શકે ?’ એ વિચાર એને ઊંઘવા દેતો ન હતો. એણે મોં વાળીને માના ખાટલા તરફ નજર નાખી તો મા પણ પાસાં ફેરવી રહી હતી. કોણ જાણે કેમ ?

સવારે ઊઠીને એણે જોયું તો માએ એનો થેલો ધોઈ નાખ્યો હતો. બૂટને પોલિશ થઈ ગઈ હતી. આંસુને ઓગાળી જતી આંખો વડે એણે મા તરફ જોયું. મા બોલી, ‘મીઠી રોટલી ભાવશે ને ? મારા ટોનીને એ ખૂબ ભાવતી !’

‘હા, મા, મને પણ એ ખૂબ ભાવે છે.’

‘મા, અહીં કીટો કરીને એક છોકરી હતી ને ?’

‘હા, હવે તો એ શિક્ષિકા બની ગઈ છે. મારા ટોનીએ તને બધી જ વાત કરી લાગે છે !’

‘એને અહીં બોલાવી શકાશે ?’

માએ કીટોને ઘેર બોલાવી. એ સ્વરૂપવાન કન્યાએ હરખાતાં હરખાતાં જરા પણ સંકોચ વિના પેલા અપરિચિત યુવાનને ઉદ્દેશીને કહ્યું, ‘તમે ટોનીનો સંદેશો લાવ્યા હશો. એને કહેજો કે હું ખૂબ યાદ કરું છું.’ આટલું કહી એ વધારે નિકટ આવી જેથી કંઈક ખાનગી વાતો એ કહી શકે. પણ એકદમ એની નજર યુવકના ચહેરા પર પડી, ને એ શૂન્યમનસ્ક બની ગઈ.

સૈનિકને સખત આઘાત લાગ્યો. એની પાસે રજાઓ તો ઘણી બાકી હતી પણ એણે નિર્ણય લઈ લીધો કે આજે જ એ ચાલ્યો જશે. નીકળતી વખતે માએ એને કહ્યું, ‘મારા ટોનીને કહેજો કે પત્ર લખતો રહે.’ મુખ પર આનંદ પણ દિલમાં ભારોભાર વેદના સાથે એ પાછો ફર્યો. પછી થોડા દિવસ સુધી એણે ઘેર પત્ર ન લખ્યો. ત્યાં માનો પત્ર આવ્યો —

‘બેટા, કુશળ તો છે ને ? લખતાં મને શરમ આવે છે, પણ લખ્યા વિના ચેન પડે એમ નથી. અહીં એક ભાઈ તારા કુશળ સમાચાર આપવા આવેલા. ખૂબ સારો માણસ હતો. પણ એનો ચહેરો ખૂબ ભયાનક હતો. પહેલાં તો એણે કહ્યું કે હું થોડા દિવસ રહીશ, પણ પછી એકાએક એ ચાલ્યો ગયો.

‘તું ખોટું ના લગાડીશ. પણ સાચું કહું, તે રાત્રે હું ઊંઘી શકી જ નહીં. વારંવાર એવું થતું કે કે એ તું તો નથી ? તારા પિતાના ડરને કારણે હું ચૂપ રહી. એમણે કહ્યું કે એ આપણો ટોની કઈ રીતે હોઈ શકે ?

કદાચ એનો ચહેરો વિકૃત થઈ ગયો હોય તોયે એમાં સંકોચ શાનો ? સૈનિક માટે તો એ ગૌરવની વાત કહેવાય કે પોતાનો સુંદર ચહેરો એ યુદ્ધને સમર્પિત કરે !

‘પણ બેટા, મારું મન માનતું ન હતું. એ માણસ સૂઈ ગયો ત્યારે એના કોટને બહાર લઈ જઈ મેં ચૂમ્યો. જો એ તું હતો જ નહિ તો મારું હૃદય કેમ ધડકતું હતું ? મેં શા માટે કોટ ચૂમ્યો ? મને ઊંઘ કેમ ન આવી ? બેટા ! તું મને આ બધું જલદી સમજાવ. નહીં તો હું માનીશ કે હું પાગલ છું !’

ટિપ્પણ

રુઝાવું - ઘા, ઉપર નવી ચામડી આવે તે **સૂરત** - ચહેરા **શિકલ** - મુખાકૃતિ, ચહેરો **આયનો** - અરીસો, દર્પણ **આગ્રહ** - હઠ, જીદ **સંધ્યાકાળ** - સાંજનો સમય **ઉત્સુકતા** - આતુરતા **હરખ** - આનંદ, ઉત્સાહ **આઘાત** - દુઃખ **રિસાણી** - રિસાઈ જવું તે **ઉદ્દેશ** - હેતુ **સંકોચ** - ખચકાટ **શૂન્યમનસ્ક** - શૂન્યમનવાળું **ભયાનક** - બીકવાળું, ભયવાળું **વિકૃત** - વિકારવાળું, જોવાનું ન ગમે તેવું **સમર્પિત** - સમર્પણ થયેલું

સ્વાધ્યાય

પ્રશ્ન 1. નીચેના પ્રશ્નોના એક-બે વાક્યમાં ઉત્તર આપો.

1. સૈનિકે નર્સને ચૂપચાપ આયનો શા માટે આપી દીધો ?
2. સાજા નરવા નવજવાને જનરલને શી વિનંતી કરી ?
3. નવયુવાન ક્યાં કારણોસર પોતાના પિતા સમક્ષ ધ્રુસકે ધ્રુસકે રડી પડ્યો ?
4. મા સૈનિકના હાથ તરફ વારંવાર શા માટે જોયા કરતી હતી ?
5. કીટો નામની છોકરી યુવકને જોઈને શા માટે શૂન્યમનસ્ક બની ગઈ ?

પ્રશ્ન 2. નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર પાંચ-દસ વાક્યોમાં આપો.

1. નવયુવાન સૈનિકનો લશ્કરી સેવા પ્રત્યેનો પ્રેમ જણાવો.
2. નવયુવક સૈનિકને પોતાના ગામમાં થયેલા અનુભવો જણાવો.
3. નવયુવાન સૈનિકમાં માતાનો વાત્સલ્ય પ્રેમ વિગતે જણાવો.
4. યુવકના ચહેરાને જોઈને સ્વરૂપવાન કન્યામાં આવેલું પરિવર્તન જણાવો.

પ્રશ્ન 3. સમાનાર્થી શબ્દ લખો.

આયનો, ઉત્સુકતા, નીંદર, રિસાવું, આઘાત

પ્રશ્ન 5. વિરુદ્ધાર્થી શબ્દ લખો.

આગ્રહ, વીરતા, સંધ્યાકાળ, વિકૃત, વિનંતી

પ્રશ્ન 6. સાચી જોડણી લખો.

અપરીચિત, શૂન્યમનસ્ક, સર્મપીત, ઉતસૂકતા, પલાસ્ટીક

પ્રશ્ન 7. રૂઢિપ્રયોગના અર્થ આપી વાક્ય પ્રયોગ કરો.

૧. સાજા - નરવા થવું
૨. હરખ ન માવો
૩. શૂન્યમનસ્ક થવું

આટલું કરો

1. એક સૈનિકની આત્મકથા મેળવીને વાંચો.
2. તમારી, આજુબાજુના વિસ્તારમાં શારીરિક દૃષ્ટિએ, વિકૃત વ્યક્તિ સાથે આત્મીય વ્યવહાર કરો. તેમની સાથે માનવીય વર્તન કરો. અવાર નવાર મળતા રહો.

વ્યાકરણ એકમ : ૩

વાક્યપરિવર્તન

અ. નર્સ તો સૈનિકની શિક્ષક જોતાં જ રોઈ પડી

બ. નર્સથી તો સૈનિકની શિક્ષક જોતાં જ રડી પડાયું.

ઉપરનાં બે વાક્યો વચ્ચેનો ભેદ સમજાય છે ? વાક્ય (બ)માં ‘નર્સ’ ક્રિયા ‘રડવું’ પરનું નિયંત્રણ ગુમાવી બેઠી છે. તમે જાણો છો કે વાક્ય (અ) કર્તારિ વાક્ય છે તો વાક્ય (બ) ભાવેપ્રયોગ છે. ભાષામાં આપણે અભિવ્યક્તિની જરૂરિયાત અનુસાર વાક્ય પ્રયોજીએ છીએ. વાક્યના પ્રયોજનલક્ષી, કારકલક્ષી, રચનાલક્ષી વિવિધ પ્રકારો થાય છે. એક નજર નાખીએ.

પ્રયોજનલક્ષી વાક્યપ્રકાર : નિર્દેશાર્થ, પ્રશ્નાર્થ, આજ્ઞાર્થ, વિધ્યર્થ, ઉદ્ગારવાચક

કારકલક્ષી પ્રકારો : કર્તારિ, કર્મણિ, ભાવે, પ્રેરક

રચનાલક્ષી વાક્યપ્રકાર : સાદી વાક્યરચના, સંયુક્ત વાક્યરચના

ઉપરાંત તમે વિધિવાક્ય અને નિષેધ વાક્યનો પણ અભ્યાસ કર્યો છે. અહીં આ પ્રકારોને આધારે વાક્યપરિવર્તન અથવા વાક્ય રૂપાંતર કરીએ.

કર્તારિ વાક્યરચના :

શું મા પોતાના સંતાનને પણ ઓળખી ન શકે ?

વાક્યનું કર્મણિમાં પરિવર્તન કરીએ તો —

શું માથી પોતાના સંતાનને પણ ન ઓળખી શકાય ?

આ વાક્યપરિવર્તન કરી શકો ? તો —

નીચેની કર્તારિ વાક્યરચનાને કર્મણિ વાક્યરચનામાં ફેરવો.

૧. એણે નિર્ણય લઈ લીધો.

૨. થોડા દિવસ સુધી એણે ઘેર પત્ર ન લખ્યો.

૩. તે રાતે હું ઊંઘી શકી જ નહીં.

૪. મેં શા માટે કોટ ચૂમ્યો ?

ઉપરનાં કર્તારિ વાક્યોને કર્મણિમાં ફેરવ્યાં ? ચાલો, સાથે જોઈએ.

કર્તારિ વાક્યરચના

કર્મણિ વાક્યરચના

૧. એણે નિર્ણય લઈ લીધો.

એનાથી નિર્ણય લઈ લેવાયો.

૨. થોડા દિવસ સુધી એણે ઘેર પત્ર ન લખ્યો.

થોડા દિવસ સુધી એનાથી ઘેર પત્ર ન લખાયો.

૩. તે રાતે હું ઊંઘી શકી જ નહીં.

તે રાતે મારાથી ઊંઘી શકાયું જ નહીં.

૪. મેં શા માટે કોટ ચૂમ્યો ?

મારાથી શા માટે કોટ ચુમાઈ ગયો.

ઉપરનાં કર્મણિ વાક્યોમાં કર્તા ગૌણ થવા ઉપરાંત તેનાથી જે તે ક્રિયા સહજ રીતે, વિના પ્રયત્ન, જાણે મજબૂરીથી થઈ ગઈ એમ સૂચવાય છે જે વધુ સ્વાભાવિક લાગે છે.

નીચેની કર્તારિ વાક્યરચનાને ભાવેરચનામાં ફેરવો :

૧. ટોની શું ખાય છે ?

૨. એ નિશ્ચિન્ત થઈ ગયો

૩. એ ઊભો થઈ ગયો.

૪. તે બહુ ધીરા અવાજે બોલ્યો

૫. તે ધૂસકે ધૂસકે રડી પડ્યો.

ઉપરની કર્તારિ વાક્યરચનાને ભાવેરચનામાં ફેરવી શક્યા ? નીચે ઉત્તર આપ્યા છે તેની સાથે તમારા ઉત્તર મેળવી જુઓ.

કર્તારિ વાક્યરચના

ભાવે વાક્યરચના

૧. ટોની શું ખાય છે ?

ટોનીથી શું ખવાય છે ?

૨. એ નિશ્ચિન્ત થઈ ગયો.

એનાથી નિશ્ચિન્ત થઈ જવાયું.

૩. એ ઊભો થઈ ગયો.	એનાથી ઊભા થઈ જવાયું.
૪. તે બહુ ધીરા અવાજે બોલ્યો.	તેનાથી બહુ ધીરા અવાજે બોલાયું.
૫. તે ધૂસકે ધૂસકે રડી પડ્યો.	તેનાથી ધૂસકે ધૂસકે રડી પડાયું.

કર્મણિ અને ભાવે રચના વચ્ચેનો ભેદ સમજો ! જ્યારે ક્રિયાપદ સકર્મક હોય અને કર્તાને ગૌણ કરવામાં આવે ત્યારે કર્મણિ વાક્યરચના થાય અને જ્યારે ક્રિયાપદ અકર્મક હોય અને કર્તાને ગૌણ કરવામાં આવે ત્યારે ભાવે વાક્યરચના થાય.

પ્રેરક અને કર્તારિ વાક્યરચના વચ્ચેનો ભેદ સમજો.
નીચે પ્રેરક વાક્યો આપ્યાં છે તેને કર્તારિ વાક્યરચનામાં ફેરવો.

૧. જનરલે ઉપરી પાસે સંમતિ અપાવી.
૨. નવજવાને મિત્ર દ્વારા જનરલને વિનંતી કરાવી.
૩. એણે બારણું ખટખટાવડાવ્યું.
૪. માએ એનો થેલો ધોવડાવી નાખ્યો હતો.

પ્રેરક વાક્યરચના	કર્તારિ વાક્યરચના
૧. જનરલે ઉપરી પાસે સંમતિ અપાવી	જનરલે સંમતિ આપી.
૨. નવજવાને મિત્ર દ્વારા જનરલને વિનંતી કરાવી.	નવજવાને જનરલને વિનંતી કરી.
૩. એણે બારણું ખટખટાવડાવ્યું.	એણે બારણું ખટખટાવ્યું.
૪. માએ તેનો થેલો ધોવડાવી નાખ્યો હતો.	માએ તેનો થેલો ધોઈ નાખ્યો હતો.

તમે આ જ રીતે રૂપાંતર કર્યું હતું ને ? શક્ય છે કે આ ઉત્તરો તમારા કરતાં જુદા હોય જેમકે વાક્ય ૧માં મિત્રએ જનરલને વિનંતી કરી. પણ મહત્ત્વની બાબત એ છે કે આ પરિવર્તન કરવા માટે તમે શું કર્યું ? વાક્યરચનામાંથી કર્તાપિદને દૂર કર્યું, બરાબર ? તો હવે નીચેનાં કર્તારિ વાક્યો વાંચો. તમારે અન્ય કર્તા ઉમેરવાનો છે અને પ્રેરક વાક્યમાં પરિવર્તન કરવાનું છે. કરી શકશો ને ? તો –

નીચેની કર્તારિ વાક્યરચનાને પ્રેરક વાક્યોમાં ફેરવો.

૧. તમે અરજી કરો.
૨. અમે બાજુના બાંકડે બેસતાં.
૩. મેં અમેરિકામાં ઘણું ખાધું-પીધું
૪. માણસોએ વખાર ખોલી.
૫. ગાય ખેતરની બહાર નીકળી.

આમાં તમે કોઈ પણ કર્તા ઉમેરી શકો છો. તેથી આ વાક્યોનું પરિવર્તન એકથી વધુ રીતે થઈ શકે. પણ એક શક્ય ઉત્તર નીચે મુજબ જોઈ શકાય.

કર્તારિ વાક્યરચના	પ્રેરક વાક્યરચના
૧. તમે અરજી કરો.	તમે વિદ્યાર્થી પાસે અરજી કરાવો.
૨. અમે બાજુના બાંકડે બેસતાં	પપ્પા અમને બાજુના બાંકડે બેસાડતા.
૩. મેં અમેરિકામાં ઘણું ખાધું-પીધું.	મારા મિત્રોએ મને અમેરિકામાં ઘણું ખવડાવ્યું - પીવડાવ્યું
૪. માણસોએ વખાર ખોલી.	રાજાએ માણસો પાસે વખારો ખોલાવી.
૫. ગાય ખેતરની બહાર નીકળી	તેણે ગાયને ખેતરની બહાર કાઢી.

નીચેનાં વિધિ વાક્યોનું નિષેધ વાક્યમાં પરિવર્તન કરો :

૧. જો કે ત્રીજા વર્ગની મુસાફરીને કારણે ફાયદો થતો.
૨. અમારે ત્યાં ઓછું પાણી વરસે છે.
૩. એમની પાસે ડોક્ટરનું અધૂરું સરનામું છે.

૪. ત્યાંનો એક ભીડભાડવાળો રસ્તો સાંકડો હતો.

૫. તમે બહાદૂર છો.

ક્યારેક નિષેધ વાક્યમાં પરિવર્તન કરતાં વાક્યનો અર્થ બદલાય છે. ક્યારેક મૂળ અર્થ સાચવીને વાક્યનું નિષેધ વાક્યમાં પરિવર્તન થાય છે. કેટલાંક ઉદાહરણ જોઈએ.

વિધિવાક્ય

નિષેધ વાક્ય

૧. જો કે ત્રીજા વર્ગની મુસાફરીને કારણે ફાયદો થતો. જો કે ત્રીજા વર્ગની મુસાફરીને કારણે નુકસાન થતું નહીં.
૨. અમારે ત્યાં ઓછું પાણી વરસે છે. અમારે ત્યાં વધારે પાણી વરસતું નથી.
૩. એમની પાસે ડોક્ટરનું અધૂરું સરનામું છે. એમની પાસે ડોક્ટરનું પૂરું સરનામું નથી.
૪. ત્યાંનો એક ભીડભાડવાળો રસ્તો સાંકડો હતો. ત્યાંનો એક ભીડભાડવાળો રસ્તો પહોળો ન હતો.
૫. તમે બહાદૂર છો. તમે કાયર નથી.

અહીં નિષેધ વાક્યમાં પરિવર્તન કર્યું. આ જ રીતે નિષેધમાંથી વિધિ વાક્યમાં પરિવર્તન કરશો ? નીચેનાં નિષેધ વાક્યોનું વિધિ વાક્યમાં પરિવર્તન કરો.

૧. મારા ભારતવાસી બંધુઓ, તમે ડરપોક ન બનશો !
૨. એક વૃક્ષ કપાતું હતું તે જોઈને ત્યાંથી પસાર થતો યુવાન આગળ ન વધી શક્યો.
૩. બાપુજી જમ્યા નહીં.
૪. એ સમયે અમારી પાસે ખાસ પૈસા નહીં.
૫. પિતાજી ! આપ ચિંતા ન કરશો.

ઉપરોક્ત વાક્યોનું વિધિવાક્યમાં પરિવર્તન કર્યું ? ચાલો, ઉત્તર જોઈએ.

નિષેધ વાક્ય

વિધિ વાક્ય

૧. મારા ભારતવાસી બંધુઓ તમે ડરપોક મારા ભારતવાસી બંધુઓ, તમે બહાદૂર ન બનશો ! બનજો !
૨. એક વૃક્ષ કપાતું હતું તે જોઈને ત્યાંથી પસાર થતો યુવાન આગળ ન વધી શક્યો. એક વૃક્ષ કપાતું હતું તે જોઈને ત્યાંથી પસાર થતો યુવાન ત્યાં જ રોકાઈ ગયો.
૩. બાપુજી જમ્યા નહીં. બાપુજી ભૂખ્યા રહ્યા.
૪. એ સમયે અમારી પાસે ખાસ પૈસા નહીં. એ સમયે અમારી પાસે ઓછા પૈસા હતા.
૫. પિતાજી ! આપ ચિંતા ન કરશો. પિતાજી ! આપ નિશ્ચિત થઈ જાવ.

સાદી અને સંયુક્ત વાક્યરચના :

નીચેનાં વાક્યો વાંચો.

૧. હું લેફ્ટેનન્ટ છું.
૨. હું તમારા પુત્રનો મિત્ર છું.
૩. બેટા, આ તારું જ ઘર માનજે.

ઉપરનાં ત્રણ વાક્યોમાં એક એક ક્રિયાપદ છે. જે વાક્યમાં એક જ ક્રિયાપદ હોય તે સાદું વાક્ય ગણાય.

હવે નીચેનું વાક્ય વાંચો.

૧. હું લેફ્ટેનન્ટ છું અને તમારા પુત્રનો મિત્ર છું.

ઉપર એક જ વાક્ય છે પણ સમજી શકશો કે બે વાક્યોને ભેગાં કર્યાં છે તેથી બે ક્રિયાપદ છે. જ્યારે બે સ્વતંત્ર અને મુખ્ય વાક્યો અને, તેથી, કારણ કે, પણ, અથવા જેવાં સંયોજકોથી જોડાય ત્યારે તે સંયુક્ત વાક્ય બને. સાદા વાક્યોને જોડીને સંયુક્ત વાક્યમાં પરિવર્તન કરી શકાય.

નીચેનાં વાક્યો જોડો.

૧. સૈનિક ટોનીની કહાની સંભળાવતો રહ્યો, મા સાંભળતી રહી.
૨. પિતાએ નવયુવક સાથે હાથ મિલાવ્યા, પિતા કંઈ બોલ્યાં નહીં.
૩. યુવકને આઘાત લાગ્યો. એ ધ્રૂસકે ધ્રૂસકે રડી પડ્યો.

તમે એમનું સંયુક્ત વાક્યમાં રૂપાંતર કર્યું ? ચાલો, ઉત્તર જોઈએ.

૧. સૈનિક ટોનીની કહાની સંભળાવતો રહ્યો અને મા સાંભળતી રહી.
૨. પિતાએ નવયુવક સાથે હાથ મિલાવ્યા પણ કંઈ બોલ્યાં નહીં.
૩. યુવકને આઘાત લાગ્યો તેથી એ ધ્રૂસકે ધ્રૂસકે રડી પડ્યો.

આ રીતે સંયુક્ત વાક્યોને સાદાં વાક્યોમાં પણ પરિવર્તિત કરી શકાય. દા.ત. એકદમ એની નજર યુવકના ચહેરા પર પડી ને એ શૂન્યમનસ્ક બની ગઈ. આ સંયુક્ત વાક્યને બે સાદાં વાક્યોમાં પરિવર્તિત કરી શકાય. એકદમ એની નજર યુવકના ચહેરા પર પડી. એ શૂન્યમનસ્ક બની ગઈ. બંને સ્વતંત્ર વાક્યો છે.

